

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ ՌԻՍՈՒՄՆ Ի ՂԱՅՍ

ՅԻՍՈՒՍԻ հաւատոց և վարչապետութեան հետ սղջապարհին ամէն ազգք նաեւ Սուրբ Գրքը, կարելի չէր լայր ջահէն բաժնել, ձայնը քնարէն։ Ս. Գրքը երբայական մատենագրութեան միակ և շքնաղ թրթռումն, յունականը նորատեղծող և նուիրագործող, լատինականին օրհասն երկարող, հայկականն ինձ մայր և դայեակ, կաթ և սնունդ եղաւ։ Հոն մեր հին հայրապետը իբր յեսանի վրայ սրեցին իրենց լեզուն ու գրիչը մայրութեան ու մայրութեան զեմ, և իբր հոյ մէջ թաթխեցին իրենց խօսքերը՝ մտքեր ու սրտեր վառելու համար։

Սուրբ Գրքն և անոր ուսման կարեւորութիւնը շուտ ծանցան մեր հարք աշ, ինչպէս ըստ իրենց փափաքանաց փութով չկրցան ձեռք բերել։ Սակայն անգամ մը երբ ափսոսքին մօտեցան, ո՞վ կրնայ պատմել թէ ինչպէս իրենց ծառան անցուցին։ Ոսկեղէն պարու ոսկեղինիկ զոհարք հայ մատենագրութեան զենիթն եղաւ։ Սուրբ Գրքը թարգմանաւորութեան մեր հզօր թարգմանչաց բազումն ներսով շարուած բուրդ մ'է որ հսկեց ու պիտի հսկէ յաւիտեանս զիսք բարձրացրնող անմահ անուանց վրայ։ Սահակ ու Մեսրոպ ձեռք ձեռքի տուած անոր յաղթական կամարն կը փառաւորեն։

Սակայն պիտի չխօսիմ այն հրաշալի թարգմանութեան վրայ, որ իրեն թերի կողմերովն հանդերձ ազամանդի նման փայլ ունի միւս թարգմանութեանց մէջ, և բարձր է իրենց դահը թագուհւոյ մը աթոռնապատուութեամբն, ինչպէս որ կուած է Երսուպացի պիտնականը։

1. Առաջին անգամ թարգմանուեցաւ ու գրուեցաւ Սողոմոնի Առակաց գրքը, հետո և անձնաթի կղզւոյ մը մէջ, այն տարին՝ յուրում Պաղեստինաց առանձնութեան մէջ Ս. Զերոնի մօտ զարեցուց իր գրիչը՝ Սուրբ Գրքն լատիներէն (Վաւկադա) թարգմանութենէն և Յու-

այլ երագ ու սուղ ակնարկ մը պիտի տամ ամբողջ առանուհինգ դարուց, պատմելով ի մեզ եղած Սուրբ Գրքոց ուսումը, նկարագրելով Աստուածաշնչին վրայ եղած ներքին ու արտաքին աշխատութիւնները, օրինակութիւնները, մեկնութիւնները, յիշելով ի մասնաւորի նշանաւոր անձինքը ու վանքերը դարերու կարգաւ, խօսելով ստեղծ, ըստ կարելւոյն, մեր պատմաց բերնով, երկարագոյն ուսումնասիրութեան նուիրելով գնահատելու, լուծելու իւրաքանչիւր մատենագրաց երկերը։

*
* *

Հին իմաստուն մը աշխարհս տեղափոխելու յանդուգն զազափարն ունեցաւ։ Կերպարանափոխեց զաշխարհ Աստուծոյ խօսքը, Աստուածաշունչը։ Երուսաղէմ, Անտիոք, Հոռոմ, Յունաստան, Եգիպտոս, հեռագեղէն կենսարար գարնան սիւզը շնչեցին, թոթովեցին ձեռուան ձիւնը, գիշերուան մութը։ Բարսեղ, Եփրեմ, Յովհան, Գրիգոր, Կիրեղ զմայլեցուցիչ պայլայլիկներով մարդկութեան աւետեցին երկնաւոր թուղթ մը, աստուածային Գրքը մը։ Որովհետեւ, Հերոնիմոս զայն բացին։ Հայաստան՝ Լուսաւորչայ և մեծին Պարթեի հովուական ցուպերուն տակ չէր կարող դիմ ուղղել քայլերը պալարի վայրեր հանգստեան լըցք քով, ամբողջ դար մը աւորաւ հրապարակ ձայնը լոնց առանց տեսնալու, քանի բուռն հառաչանքներ արձըկեց հայ լեզուով Սուրբ Գրքն ունենալն ցանկալի բայց անկարելի կը կարծուէր։ Ինչ որ զարեւու մէջ չէր մտածուած, կամ թէ դրժարուած, Սուրբ Գրքն իղձը զայն հնարաւոր բրաւ, նորաձայլ գրեր իրենց մաքուր յատկութեամբ զՍուրբ Գիրքս կը շարեն¹։ Այլ այնուհետեւ դիւրին էր ամէն մարդի նետուել ընկմով այդ անծայր ովկէսին մէջ։ Եպիսկոպոսք կը թարգմանեն²,

չեկզ, Ա. 525:

2. Ընդհանուր թարգմանութեանց սկիզբն սեպտեմբ 411-2 տարին, և վերջին 426. այս 14 տարուան միջոց Մաշտոց և Աստուածաշունչ գրքէ հայերէն գրուեցան և կանոնեցան։ Յուլ. Ա. 327:

վարդապետը կը մեկնեն, ժողովուրդը կը կարդայ, բիւր օրինակներ կը սփռուին մէկէն տպագրական երազութեամբ ամբողջ աշխարհին մէջ. անկից մանուկը կը սորվի հեզել, երիտասարդը՝ մայրենի լեզուին վեհմ գարն ձուածնները, ամբօրը՝ իր կրօնքը, քահանայն՝ իր ճառը, աստուածաբանութիւնը։ Սուրբ Գրքը՝ մովսիսական դիւթիչ գաւազանը՝ կը զարնուի տգիտութեան տպաւորման վրայ, յորդաճոսան վտակներ կ'արբուցանեն իր եզերքը տարածուած անթիւ ժողովուրդ մը. ասից ահա կը սկսի Ս. Գրոց ուսումն ի մեզ։

Հինգերորդ դարու տրիւնակնդ և կրօնական կուսիքն ականատես և օսկեցորիչ պատմիչը իր վիւցազին մահաոխիթ սուրբ գրուած առն չի մոռնար բարձրացնել անոր մտաց հմտութիւնը, «զի և ինքն իսկ տեղեակ էր ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանացն»¹, և անոր հետ զնախարարս եւ «բազումք ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալք էին ի մանկութենէ»². և Վարդան խօսելով իւր զինակցաց, «բան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն»³։ Նոյնը հաստատէ Կորնիւն եւս, պատմելով թէ յետ Ս. Գրոց թարգմանութեան Սահակ և Մեսրոպ «անպէն զառնութեանց արբունիսն Հանգերձ ամենայն ազատագունդ բանակին» աստուածեղէն իմաստութեամբն վարդապետեալ. առաւել երանելոյն Սահակայ զմամիկոնեան որեալն ի վարժս վարդապետութեանն պարպեցուցեալ, որոց առաջնոյն Վարդան առն էր⁴։ Նման վկայութիւն մ'ալ կու տայ Ղազար փարպեցի. «Բանալի յոյժ հմուտ էր (Վարդան) և ընդել քրոց վարդապետութեան՝ ուսեալ և իւրատեսլ ի սուրբ Հայրապետէն ի Սահակայ ի հաւոյն իւրմէ»⁵։ Եւ եթէ իրենց փոյլն ու հոգը զինուց կրթնող անձանց վրայ այսչափ էր, ի՞նչափ զիտու-

թեան պարապողաց՝ կը յիշատակէ փարպեցի. «մեր երանելի վարդապետքն» զամենայն զկտակարանս եկեղեցւոյ երիցս և շորիցս ուսուցեալ է մեզ ի օկգրանէ մինչեւ ի կատարած դրոցն՝ համարս պահանջին ի մէջ զնոյնս, և իբրեւ զԴաւթի սաղմոսն՝ պաշտել մեզ հարկաւորէին»⁶։ Ս. Գրքը՝ միակ սփոփանք և պարտպումն կը թուի սոյն դարուն, երբ գեռ եւս կը պսակին այլ մատեանք. անապատներու մէջ հալածուած՝ «Սաղմոսք էին նոցա մրմունջը երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւն»⁷, յարբունեաց թէ կոչուին. «բարձին եւս ընդ իւրեանս զաստուածային սուրբ կտակարանս»⁸։ Եթէ սոյն դարու մասնեալ գրաց գրուածները թերթեք, անոնցմէ ու մանք Ս. Գրքի հետ կապ չունենալով հանգերձ, կ'ընծայեն երբեմն տողեր, նոյն իսկ էջեր բաղմահմուտ մեկնութեանց. այսպէս զանց չընէր մեր պատմահայրը պահ մը կեանայու ու հարցնելու Խոյնիւայ, համար «ընդէր արպեւք այս, և կամ վասն որոյ պատճառաց նախնի սա ստացեալ կոչելոյն զԱստուած»⁹. և Նոյի համար «ընդէր արպեւք զսա միայն որդւոյ անուամբ յընդրջեաց»¹⁰։ Իսկ Եղծ Ուղանդոց հեղինակը, ցոյց կու տայ իր լեզուագիտական մեծ հմտութիւնը բազմատեսիլ երբեմն երբայեցի, երբեմն յոյն և յաւանի ստորի լեզուաց հետ, կամ ամենքն ի միասին երբ ուզենայ մեկնել երկինս և երկնից երկինս բացատրութիւնը¹¹։ Բայց իբր մեկնիչ՝ Եղիշ պիտի կորզէ այս դարու պատկը, եթէ իրեն եւ Յատուայ և Դատուարաց և Տերունական աղօթից մեկնութիւնք. եւ առաւել եթէ հասնին մեզ Ուրարածոց մեկնութիւնը, զոր Վարդան համահուն երկատրութեան մը մէջ կը յիշատակէ։ Նոյն Վարդանայ հին կտակարանի մեկնութեանց

1. Եղիշէ, 195. Տպ. 1895:
2. Անշ, 39:
3. Անշ, 203:
4. Կորնիւն, Պատմ. Ս. Մես. 13-14. Տպ. 1885:
5. Ղազար փարպ. 180. Տպ. 1873:
6. Ղազար փարպ. Թաւր. 605-6:

7. Եղիշէ, 234:
8. Անշ, 19:
9. Խորեն. Պատմ. 21-23. Տպ. 1881:
10. Անշ, 24-25:
11. Եղիշի, 260-1:

հաւաքման մէջ¹, հետեւեալ յիշատակութիւնն
կայ «Մեկնութիւն Յետուայ և Դատաւորաց,
զոր արարեալ է Տեսնոն Եղիշէի Հայոց վար-
դապետի, ծայրաքաղ», որ կարծել տայ թէ
Վարդան աղին ունենալու էր ընդարձակա-
պէս մեկնութիւն մը Եղիշէի անուամբ: Յե-
տուայ ու Դատաւորաց մեկնութիւնը այլա-
բանական ու խորհրդական իմաստով եղած
է, կանգ կ'առնու զլիաւոր զիպաց վրայ,
երբեմն կրկնութեամբ պատմութեան և եր-
բեմն խորհրդաւոր ենթադրուած մասանց վրայ,
մանաւանդ ուր թիւք ընդ առաջ ելլեն. զլիա-
ւորապէս Գեղեւնի, Յեփթայեան և Սամփու-
նի պատմութիւննքն մանր կը քննէ, առնոց
մէջ կը դերագանցէ քան սուրբ Եփրեմի հա-
մոռոտ տեսութիւնքը, Հարկ է յիշել նաեւ
դիաւթ Սնայով² որոյ համար ի գրչագիրս
կ'ըսուի. «Դաւթի փրկութեայի նախակար-
գեալ առաջարանք ուղմոտաց³»: Այսպիսի
մեր ոսկի դարուն մատենագրաց ու գրու-
թեանց վրայ, որոց անուանք անջնջելի պէտք
էին զորոյնիւր եթէ նոյն իսկ Ս. Գրոց թարգ-
մանութիւնը միայն աւանդած ըլլային. սա-
կայն նորա ազգ մը զիրականգնեցին, ճոխ
մատենագրարան մը կտակեցին յաշորպաց,
Բարսղի, Եփրեմի, Ոսկերեքեանի... մեկնու-
թեանց թարգմանութիւններով հարստացած,
որ առաղձ եղաւ բարձրացնելու զիտութեան
շէնքը: Տեսնենք այժմ թէ Ս. Գրոց ուսումը
որ տեղին դրանց յաշորդ վարեբու մէջ:

Հինգերորդ դարն երբ կ'երեկոյանար
արդէն իսկ յուզմունք ու խնդիրք տխուր
գիշեր մը կը սպառնային, պատերազմի ու
եկեղեցական կոիւնքերու մէջ, հարկ եղաւ
գրիւք ու գրիչ թողո՞ղ՝ սուր ու մուր դարձ-
ածել. Ս. Գրոց ուսումը, ինչպէս նաեւ ամէն

ուսմունք, ի վանորայս ամրացան, հոն ըն-
թիւրցմունք ու գրչութիւնք, առանձնական կե-
նաց հալոցին մէջ զարբնեցին այդ մեծամեծ
անձինքը որ ապագայ դարերու լոյսն ու յոյսն
եղան:

Վեցերորդ դարուն մէջ կը յիշուի Պետրոս
Սինեցի որ «մեկնեաց զԵրթին և զգժուար-
իմաց բանս հին և նոր կտակարանաց⁴»: Նման
յիշատակութիւն մ'ալ Եղեկայ երիցու հա-
մար, Խոթնեբորդ վարուն մէջ, կ'ըլլուի,
«Վասն արարչութեան աւուրց» խորագրով
միայն ծանօթ գործոյն Հեղինակ: Սակայն
Խոթնեբորդ վար Ս. Գրոց համար յեղա-
փոխութեան դար է. ունի իւր հաւածողը,
ունի ջատագովը. Մայրազոմեցի եթէ սուր
գործածէ, ֆոթենաւոր մը վաճան ու պաշա-
պան է. խնքն խարազնագգեաց և սրբակրօն
միանգամայն հմուտ ու հանճարեղ ճգնաւորին
խօսքը, որով կը սկսի իւր ճառը. «Ահա
այժմ նորահրատ տոշորեցաւ բոց, և զբեղ-
մնաբեր առնկս բանական դրախտին, ճշմար-
տագոյ աւետարանին համբակս համարացու-
ցանել ճարակի»: Ու քիչ վերջ. «մի ստուն-
գանէք չորեքտառեան աւետարանականաւանդ
փողոցն⁵»: Որոնք, որպէս զի իբեց յմեղ-
րութիւնն հատատաւի, «ասենք թէ անըն-
դունակ է առաջթարմանութիւն աւետարա-
նին, որ յաղօթակայութեանն զահաքըտնու-
թիւնն պատմեն ամենակարողի Բանին Աս-
տուծոյ, և զի հրըշտակէն քաջաւերելն⁶»:
Մեծ խնդիր մ'է առաջարկուածն, արդեօք
Քրիստոս ի պարտիզին արիւն ջրտնեցաւ:
Մայրադոմեցիք կը համարձակին դժմ կենալ
ու բռնել. «Ոչ ոք տաժանեալ յերկս՝ արին
վիժաքարտն»: իսկ ֆոթենաւոր մեկնութեան
զիմելով կը հարցնէ. «յուսմ՞ լուար զանքնակ

1. Յուցակ Վենեական Ձեռագ. Թ. 228, էջ
594:

2. Գրիւք պատճառաց, որ Հին և Նոր կտա-
կարանաց պատճառն ու նախադրութիւնքը մէջ
կը բերէ ժողովելով ի Ս. Հայոց, հաւաքուած
Գրիւգոր Վէ որդէ Աբասայ, շատ կարեւոր դործ
մըն է: Ինչպէս կ'ըսէ Հ. Տաշեան, և միւս կող-
մանէ շատ քիչ ծանօթ: Գրչագրաց ցուցակին
47 թիւը մանրամասն կը նկարագրէ այս գործը,

մէջ բերելով կարեւոր կէտեր ձեռագրէն: Հա-
ւաքման մէջ կը յիշուին հատակագրութեան
շէնք «Յետուայ մեկնութեան»: Ստեփանոսի
«Մեկնութեան» և սկիզբն Յորայ. Պատճառք
և թեւադրութիւն Ա տեսլեանն Եղեկեղէի»: 3.

3. Որպէսհան. ԻԲ:

4. Թէհդ. ԳՊԲ. Ընդդէմ Մայրադ. 147:

5. Անդ, 148:

գործոյդ լուր, գրուեմ ասետարանին որպէս արեան առաց տարացուցաբանութեամբ քիր-տրն, այլ ոչ թորինան անդինանէր արեան¹»։ Գարձեալ կ'առարկեն, « եթէ հնապատմութեան ասետարանին ոչ է ընդունակ », ժամն զի Լուստարիչ յատուկ կերպով չյիշէր. որուն կը պատասխանէ թէ ամբողջ յիշած-ներն ալ ընդունելի եղած Աստուածաշնչին մասն են։ Միով բանիւ Երանելոյն Թուգս-րոսի ընդդէմ Մայրագումեցոցն ճառը կը հիւսուի, Դուկասու Աետարանին մէջ յիշուած՝ Յիսուսի երկիւղի, տաքնապի ու քրտնելոյն ինդրով. յետինս կը պակսի մեր Աետարանաց շատ ու հին օրինակներու մէջ. այլ թէ կարի ընդգրկին, կամ ինչպէս անյայտացաւ, զայն մանրամասն քննած է հայապետ գաղղիացի քահանայ մը², Երթներորդ ու ութերորդ դարերուն մէջ Աստուածաշնչի եղած մեծ կուտին ականատես՝ մանաւանդ թէ նոյն ինդրոց վրայ արթնուն հակող հուսկապետը՝ Օձնեցին, ասելի բացայայտ կը խօսի. « Իբրեւ և չար լինելով՝ (Մայրագումեցի) զամպարշտութեանդ ոչ դիտացեր զյազուրդ... Յորժամ տեսնես զմարդկային ինչ ուրուք ճառեալ զԲրիտանոսի կրիցն, յանդգնիս աներկիւղաբար ի գրեցելոց անտի՝ որ զայնն քարոզէ, ի բաց չնշէլ գրանէ. և ասեմ՝ Որոշմացան մշակացն է զայդ սեբմանեալ³»։ Ութերորդ դարու մեծագոյն հանճարն էր Իմաստասեր հայրապետս, իրեն զուգակից Միւնեցին. մին՝ Ս. Գրոց ուսմամբ յցուած, աստուածաբան ու մոլորութեանց ջաղիտչ, միւսն՝ երգաբան, թարգմանիչ ու մեկնիչ. վերջնոյս համար վկայէ Ոսպնեան թէ « Նստաւ յամբիսն ըրաւն ըրաւնական (որ ի Սիւնիս էր) և մեկնէր զաստուածային գիրս աշակերտելոցն ի վարժարանին⁴, և այնպիսի վարժարանի մէջ որ նոյն պարուն « էր մեծարդոյ և նախաթոռ ի վարդապետան Հայոց արժոն Սիւնեաց » և « Հրաման մեկնութեան և թարգմանութեան » սոցա միայն շնորհեցաւ ի մէջ

Հայոց ի սրբոյն Սահակայ և յերանեալ վարդապետէն Մեհրոպայ⁵»։ « Ի վաղնջուց հետէ հրամայեալ զթարգմանութիւն և զմեկնողութիւն՝ նոցա ունել ի սրբոյն Սահակայ և Մեհրոպայ⁶»։ Նոյն պատմիչը յիշէ զարձեալ թէ « Մեկնեաց և գրեանս բազումս, զԱրաբաճքն, զՅարն, զԵգեկէկէն, և այլ բազումս (Առակը, Դանիէլ, Բուդթ Յակոբայ), որոյ բանքն նշանաւոր ի մէջ այլոց մեկնեաց՝ փայլին որպէս Լսի պայծառ »։ Գովեստ մեծահոգակ, միթէ ամենքն ալ աւերիչ ձեռաց մասնութեան, մնացած են յիրաւի Եգեկէկէլ մարգարէութենէն քանի մը հատուածներ, սակայն անձանօթ է զարձեալ Երեմիոսի յիշած սուրբ ասետարանաց մեկնութիւնն ալ։ Ստեփանոս 716ին դեռտական գրոց մեկնութիւն մ'այլ թարգմանեց, 768ին ալ Սիւնի կաթողիկոսի զահակալութեամբ ի Պարտաւ խմբուած ժողովոյն քան և չորս կանոնաց մին՝ սուրբ Գրեքի վրայ է. « Ս. Գրեք համարեցին ի հին օրինաց սոցա՝ Ծննդոց... » (կանոն ի)»։

Ութերորդէն տասներորդ դար անցած ժամանակ հարկ է յիշել այն մեծ վանքերը ուր զարդութիւնք կը ծաղկէին, զընդմիջեց կը զարդանային, Սուրբ Գրոց ալ ճիս հաւաքումներ մեր այժմեան գրատունները կը յիշեցնեն. ինչ որ այլը չորրորդ ու հինգերորդ դարերուն Երկպտոսի միանձանց համար կ'աւանդեն, մենք ալ մեր անապատաւորաց ու վանականաց համար կրնանք ըսել, թէ իրենց բովանդակ գիտութիւնը, իրենց ուսումն և խոկմանց նիւթն էր. — միայն Աստուածաշունչ գիրքը — Եթէ ունենայինք այդ վանքերու կանոնքն կամ օահմանադրութիւնքը, նման սրբոյն Պախովոսի կանոնաց, պիտի գտնէինք խառն պարտք մը յարատեւ սուրբ գրոց ուսման զբաղելու, նոր կտակարանն ու օսադպրութեան զէժ բերնուց սերտելու, և յանձնուած ճարտար ձեռաց զնոյն օրինակելու։ Առ այս վկայութիւնք ալ նուազ չեն.

1. Անշ, 154:

2. Abbé Martin, Introduc. à la Crit. Paris.

3. Եւդէ. Իմաստ. Ընդդէմ Երեւութ. 66:

4. Ստեփ. Օրպ. ԼԱ:

5. Անշ, 1:

6. Անշ, 1Բ:

Տաթևու կամ Ստաթէի վանաց համար կ'ըսէ Օրպելեան. « Լի էր և ծովամատոյց փիլիսոս-
փայիւք երաժշտական երգոց. ճոխ էր և վար-
ժարան զպրոցացն վարդապետական կրթու-
թեանն, նաեւ արուեստաւորք նկարչացն և
զրոգաց անհամեմատը ¹ »: Եւ Սեանայ հա-
մար կը գրէ Ասողկի. ի նմա « ժողովեցան
հոգաբարձ բազմութիւն... ստանալով զբազմու-
թիւն զրոց սրբաց, զի լուսուար եղիցին աչք
ողոց ի տեսութիւն ճանապարհէն Տեանն ըստ
անտեսերիւ սեղանութեանն ² »: Նոյն Ասողկի
կը պատմէ Խաչիկ Ա կաթողիկոսի համար,
թէ յետ շինելու կաթողիկէ եկեղեցին յԱւ-
գինայ, հասարեց « զաստուածախօս կտակս,
յոլովակի ստացելու զգիրտ սուրբս, զառաքե-
լասացս և զմարգարէաբարոզ պատգամս հան-
դերձ ամենայն վարդապետացն ձայնիւք ³ »:
Եւ Յովսէփ պատմիչ Գաբելեանց վանքի մէջ
կը յիշատակէ յատուկ արուեստաւորներ, թէ
ճարտարութեամբ գրեւոր, ընդօրինակելու զՍ.
Գիրս, և թէ կազմելու զանոնք. « Որ զգրու-
թեան արուեստն ունէին, և զսուրբ Գիրսն
յօրինէին. ուրք էին երեսուն և վեց վարդա-
պետք ⁴ »:

Տանհերոյզ զարուն՝ Նարեկայ մենասեր
տատրակը, իւր հայրը Անձեւացեաց եպիս-
կոպոսը Ս. Գրոց ուսման երկրորդ կանգնումը
հետուն մեզ կ'աւետեն. « Գրիգոր ձեռք կը
զարնէ Երգ երգոցի մեկնութեան երբ զեւ նոր
ընդունած էր ճակատուն վրայ քահանայա-
կան օծումը, նոյն ատեն քսան ու վեց տա-
րեկան էր. Հայկական պարութեան մեծար-
քոյ յօրինողը հետեւեալ կերպով կը զրուստէ
գրիթս. « Իր համառօտութեան մէջ ալ ա-
նանկ ընտիր ոճ մ'ունի՝ որ նոյն իսկ երու-
պացի բանասերք՝ որոնք կամ ազգային բնիկ
լեզուով և կամ թարգմանութիւնը կտրկացած

են, սրանչափքը են վրան. և զաղղիացի առ-
տաւածարան մը՝ Գուլիէմա Վիլֆոնա կ'ըսէ
թէ Երգերգոց զրոց այսպիսի ընտիր մեկնու-
թիւն մը ուրիշ ազգի մը մէջ տեսնուած չէ ⁵ »:

Սուրբ զրոց ուսումը տակաւ կ'առու-
գանայ կ'ուսնանայ. Հաղարատ և Սանա-
հին տաններորդ զարուն կիտուն Հիմեալ՝
անուանի կ'ըլլան իրեւ վարժարան և զիտ-
նարան. ասկից՝ Անահիտ Սանահնեցի ա-
շակերտ Դեոկորեայ, որ Պոլսի Առաքելոյ
թղթոց մեկնութիւն մը գրեց համառօտ, հա-
ւաքելով յոսկերեքանէ, յեփրեմէ և ի Կիւրղէ,
ըստ սմանք և Մատթիէ աւետարանին մեկ-
նութիւն: Իսկ Հաղարատ վանքէն՝ Մեծ Ս-
փեսաւոր, երկրորդ՝ ոսկեղէն զարուն ամե-
նաբարձը գրիչը:

Մետաքաներորդ զարուն մէջ ալ, Գրիգոր
Մագիստրոս՝ վկայէ Հաստիկերացի, թէ « այր
իմաստուն էր, և խելամուտ յոյժ աստուա-
ծային զրոց՝ որպէս թէ ոչ այլ ոք ⁶ », զույժ
իր հաղարատեան ուսանաւորին համար ը-
սուած: Իւր սրբին և անուանակիցը մակ-
անուանեան Վկայստէր, Ուսհայեցոյն վկա-
յութեամբ Աստուածաշունչ զրոց պակասը լե-
ցընելու կ'աշխատի. « Սա անհոգիստ թարգ-
մանութեան էր պարագելով, և զամենայն պա-
կասութիւն կտակարանացն Աստուծոյ առ մեզ՝
կտրգաւ կատարեալ զարդարեաց ի Յունաց
և յԱսորոց թարգմանութեան հոգս տարեալ.
անզաղար խորհրդով և ամենայն պայծառու-
թեամբ Ս. Գրոց եկից զեկեղեցի Հայաստա-
նեայցս », և ըստ Ենորհալոյն. « Գրիգորիոս...
և Բասիլիոս... լցողք... աստուածաշունչ
զրոց կտակարանաց թարգմանութեանց. և
ամենայն բարեմանութեամբ յաստուա-
ծայինս յատաջացեալ ի նուազեալս վերջ-
նում զարու ժամանակի »:

Շարայարեկի

Հ. Բ. ԶԲԱՔԱՆ

1. Ստեփ. Օրպ. ԽԱ:

2. Ասողկի. Գ. 3:

3. Անդ. Գ. 3:

4. Հայապատում, 192: — Ընդհանրապէս
թէ ի մտում Մատենադարանի և թէ այլոց քով
գտնուած օրինակաց վրայ դիտուած է որ զընու-
թիւնը աստուածաշունչ տառից՝ հմուտ և ա-

րուեստագէտ հարստաց յանձնուած են. Ս.
Գրոց ընծայուած արժանաւոր պատիւ, մեծա-
բանք և կարեւորութիւն զայն կը պահանջէ:
Բազմաթիւ, 91, էջ 34:

5. Հայկ.՝ հին Գպր. 326:

6. Հաստիկերա. Ժ: